

dc_298_11

AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

KROÓ KATALIN

Irodalmi szövegfollytonosság
A közvetítő alakzatok poétikája
Dosztojevskij alkotásaiban

Budapest
2011

I.

A KUTATÁS TÉMÁJA, FELADATAI, AZ ÉRTEKEZÉS CÉLKITŰZÉSEI

1. A KÖZVETÍTŐ ALAKZAT FOGALMA

1.0.

Az értekezés több, egymással összefüggő kutatási feladat elvégzésére vállalkozik. Elméleti orientációja szerint az *irodalmi szövegfoltonosság* jelenségét tanulmányozza, *egy speciális nézőpontra* korlátozva a figyelmet. Ez mindvégig meghatározza az irodalmi szövegekhez való közelítés módjait és a szépirodalmi alkotások vizsgálatának azokat a területeit, sávjait, amelyekben műelemzések, illetve műelemzésrészletek keretében értelmezésük megnyitható. E kitüntetett elméleti nézőpont a *közvetítő alakzatok poétikája*.

1.1.

a)

A *közvetítő alakzat poétikájának* a felderítése a *szövegfoltonosság létmódján* belül meghatározott szövegkonceptiót feltételez, mely a *szövegfoltonamtként felfogható dinamikus irodalmi szöveget* fedi. E működésmód értelmében a szövegszerveződés – és ettől elválaszthatatlanul annak értelmezése – mint szemantikai folyamatok viszonya, egymásra hatása és összerendeződése válik megragadhatóvá és leírhatóvá. A közvetítő alakzat az így meghatározott *irodalmi szövegfoltonamtkának funkcionális eleme*. Szerepe abban áll, hogy a jelentésképző folyamatokban szemantikai transzformációs pontokat, szakaszokat kössön össze, így biztosítva a jelentőfoltonamtkák előrehaladását, valamint azok olvashatóságát. Ennek értelmében *szemantikai köztes alakzat*, amely *dinamikus jelentőfoltonamtkákban közvetít*.

b)

A jelentőfoltonamtkák egymástól elválaszthatatlan megképződésében és értelmezésében (az alkotói és értelmezői szövegfoltonamtkákban) nélkülözhetetlen szerep jut az előre- és visszafelé irányuló jelentésképzésnek és olvasásnak, a kataforikus és anaforikus szemantikai viszonyrendszerek (irodalomszemantikai nagy- és kialakzatok összefüggései) alakulásának, fejlődésének, állandó módosulásának és szintátlépéseinek. Ennek értelmében a közvetítő alakzat *is foltonamtkosán átalakuló, újjálényegülő szemantikai formáció*, és maga is alárendelődik a kétirányú jelentésképződés és -értelmezés általános törvényszerűségének. Amiért a közvetítő alakzatot mégis sajátos és elkülöníthető formációként lehet és kell kezelni, abban a tulajdonságában rejlik, hogy a poétikai-szemantikai foltonamtkákban minden esetben súlyozott, jelentéshozadékát tekintve domináns, az értelmezés számára megkerülhetetlen szerepet tölt be a szövegfoltonamtkák biztosításában és a transzformációs foltonamtkák megvalósításában. Ez teszi rokoníthatóvá szövegfoltonamtkái nagyalakzatként a jól körülhatárolható, komplex előrejelző (anticipáló) és a visszafelé értelmező, önleíró (metareferenciális) struktúrákkal. Mindhárom esetben olyan alakzatról van szó, amely nem általában véve köszönheti létét az előre- és visszafelé haladó olvasási foltonamtkáknak, illetve hívja életre az ilyen irányú olvasások folytatását a hozzá való viszony megalkotásának a szükségleteként. Emellett a közvetítő alakzat egyben szemantikai komplexumba gyűjt és sűrít bizonyos prospektív és retrospektív olvasási tapasztalatokat, így felfokozva a szövegfoltonamtkát, illetve annak önleírási mechanizmusát és értelmezését. A komplex anticipáló (megelőlegező), közvetítő és metareferenciális (önnön alakulására visszatekintő)

alakzatok funkciója ennek értelmében sokban hasonlít. Mindegyik rendelkezik a határozott szemantikai irányadás, a jelentéssűrítés és -integrálás hatványozott képességével, és intenzíven vezeti a jelentőfolyamatokat a poétikai absztrahálás felé (pl. a cselekménysík jelentéseitől a metaforikus jelentésképzésig), az önértelmező alakzatok befogadhatóságának a megteremtéséhez, ami egyben a szövegstruktúra többirányú szintközi átlépéseihez is hozzájárul.

c)

Mindezek alapján végül a közvetítő alakzatokat a *szövegfolytonosság*, a *szövegdinamika*, a *prospektív és retrospektív jelentésképzés- és értelmezés*, valamint az *anticipáló és metareferenciális alakzatok* említése után még egy elméleti, illetve szövegolvasás-módszertani kontextusba is bele kell helyezni. Ezt a kontextust a szövegnyelvészeti kutatásokat elismerve az irodalomtudomány is úgy tartja számon, mint a *szövegkohézió* és *szövegkohérenca* problémakörét (vö. a nemzetközi szakirodalomból a „text-coherence”, „text-connectedness”,¹ a „связность текста”² széles körű megnyilatkozásában vizsgált és gazdag kritikai feldolgozottságot magáénak mondható jelenségét, mely olyan szövegnyelvészeti kutatások keretében is tanulmányozható, amelyekbe beletartozik az irodalmi művek megformálódási létmódjára vonatkozó kérdésfeltevés). Az irodalmi alkotások értelmezhetősége számára hasznosíthatóan nem másról van itt szó, mint leegyszerűsített probléma-megjelölésben a *szöveg belső összetartó erejéről*, – összességében mindarról, ami egy adott poétikai-szemantikai világot belsőleg koherenssé, következetessé, értelmesen összefüggővé tesz, vagyis kis és nagy részletei (alakzatai) összetartozását az egyes szövegformálódási szinteken belül és azok egymáshoz való viszonyában szemantikailag motiválttá, így olvashatóvá és értelmezhetővé avatja. Ehhez a kutatási területhez is a lehető legszorosabban hozzátartozik a közvetítő alakzatok vizsgálata, mely végső soron saját kontextusában és határain belül a *szemantikai motiváció* aspektusait is folyamatosan tárgyalja.

1.2.

a)

Ha a *szövegfolytonosságot* másfelől *kulturális szövegfolytonossággént* értjük, és történeti-poétikai nézőpontból tanulmányozzuk, akkor szerepe új oldalról világítható meg, és az ilyen megközelítés különálló kutatási prioritást is megtestesíthet. Az irodalmi szövegfolytonosság ez esetben mint *diakrón kibontakozásában szemlélhető irodalmi szövegkontinuum* értendő, mely „egymásra következő” műalkotások, illetve tágabban: irodalmi paradigmák történeti folytonosságaként tárul fel, és a szövegek irodalomtörténeti meghatározhatóságát teszi lehetővé. Ha ebben az összefüggésben gondolkodunk irodalmi közvetítő alakzatokról, akkor azok *irodalomtörténeti összekötő szerepe* a problémafeltevés tárgya, nevezetesen a kérdés úgy tehető fel, hogyan válik alkalmassá egy-egy mű arra, hogy

¹ Vö. pl. szövegnyelvészeti kutatásokból: Petőfi, János S.; Sözer, Emel 1983. *Micro and Macro Connexity of Texts* (= Papiere zur Textlinguistik. Papers in Textlinguistics 45; Hrsg. Ihwe, Jens; Petőfi S. János; Rieser, Hannes). Hamburg, Helmut Buske Verlag; Conte, Maria-Elisabeth; Petőfi, János S.; Sözer, Emel (eds.) 1989. *Text and Discourse Connectedness. Proceedings of the Conference on Connexity and Coherence Urbino, July 16-21, 1984*. Amsterdam, Philadelphia, J. Benjamins; Гальперин, И. Р. 1981. Текст как объект лингвистического исследования. Москва, Наука.

² Vö. pl. Жолковский, А. К. 1976. *К описанию смысла связного текста*. VI. чч. 1–3. (= Институт русского языка АН СССР, Проблемная группа по экспериментальной и прикладной лингвистике). Предварительные Публикации. Вып. 76, 77, 78. Москва; Shcheglov, Yuri; Zholkovsky, Alexander 1987. *Poetics of Expressiveness. A Theory and Applications*. Introduction, Glossary, Index, Bibliography and general editing by Alexander Zholkovsky. Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins Publishing Company; Кожевникова, Квета 1979. Об аспектах связности в тексте как целом. In: Золотова, Г. А. (отв. ред.). *Синтаксис текста*. Москва, Наука, 49–67.

közvetítő alakzatként működjön a kulturális kontinuumban. A közvetítés fogalma ez esetben is szükségszerűen implicálja a vonatkoztatás feltételezését, vagyis a közvetítő szövegalakzatnak a történeti sorban való olyan pozicionálását, mely viszonyba rendez korábbi és későbbi alkotásokat vagy irodalmi paradigmákként körülírható gondolkodásmódokat. A vonatkoztatás a múltba tekintően tartozhat magához a műalkotáshoz és annak kritikai leírásához. A jövőre irányulóan (a tekintetben, hogy milyen evolúciós fázishoz „vezet fel” az adott mű), a múlt hagyományaira reflektáló irodalmi alkotás közvetítő szerepe megbízhatóbban értékelhető a kritikai interpretáció területén.

b)

Másféle *szövegfollyonosság*i értelmezést tesz lehetővé az *intertextuális poétikai gyakorlat* számbavétele, mely ennek megfelelően a közvetítő alakzatok tanulmányozhatóságát is eltérő módon jelöli ki. E területen az idéző szöveg biztosít olyan irodalomtörténeti referenciapontokat, melyeket a *szövegbelső intertextuális rendszer* irodalomtörténeti nézőpontú értelmezésén keresztül és egyben – transzformációs poétikájának eredményeképpen – szövegbelső irodalomtörténet-írása keretében viszonyít önnön poétikájához. Ezzel a mű nemcsak intertextuális önreflexiójának történeti poétikáját iktatja érvénybe, hanem eme poétika gyakorlati érvényesítésével egyszersmind *közvetít* is a megidézett irodalmi kulturális szöveg (hagyomány, paradigma) és egy újraformálási poétika eredményei, illetve jövőbeli perspektívái között. Intertextuális értelmezési aktusként hangsúlyozza tehát az újírás irodalomtörténeti folyamatszerűségét.

2. DOSZTOJEVSZKIJ POÉTIKÁJA

2.0.

A *közvetítő alakzatok poétikájának elméleti-módszertani problémakeretében* az értekezés a fentiek értelmében *kettős kutatási feladat* megvalósítására tesz kísérletet. A szemantikai közvetítő alakzatokat egyrészt az irodalmi műalkotás belső szövegfollyonosságának, szövegdinamikájának és szövegkoherenciájának a kérdéseként kezeli (vö. I.1.); másrészt kiemelt helyen tanulmányozza azt az intertextuális poétikát, melynek köszönhetően a szövegben létrejön a belső irodalomtörténet-írás formájában az irodalomtörténeti közvetítés (vö. I.2.). Az értekezésben érvényessé váló interpretációs tapasztalatok azt mutatják, hogy a művek értelmezése során a két említett terület összeér, amennyiben egy irodalmi alkotás középpontinak ítéltető szemantikai közvetítő alakzata egyben intertextuális anyagát tekintve is sűrítő és integráló természetűnek bizonyulhat. A közvetítő alakzat szemantikai intenzitása ilyen esetekben nem kis mértékben éppen intertextuális súlyozottságából fakad.

A közvetítő alakzatok kutatásának kettéágazó elméleti orientációja két olyan irányt képvisel, melyek a műértelmezés gyakorlatában egymástól elválaszthatatlanok. Ezt bizonyítja a disszertációban vizsgálatra kijelölt két Dosztojevszkij-mű poétikai tanulsága.

2.1.

Dosztojevszkij két regénye – a *Fehér éjszakák* és a *Bűn és bűnhődés* az értekezés fő elméleti kérdésköre által meghatározott olvasási szempontok alapján válik tanulmányozás tárgyává. A disszertáció tengelyét a *Fehér éjszakák* monografikus leírása alkotja (a disszertáció *Második része*). Itt minden fejezet a közvetítő jelentésalakzatok megragadásán és valamilyen szempontú árnyalásán keresztül viszi előre az értelmezést, a következtetéseket időről időre visszavetítve az elméleti kérdéskörre. Ebben az értelemben véve a *Fehér éjszakák* jelentőfolyamatainak a nyomon követése a szemantikai közvetítő alakzat gyakorlati poétikai működésébe enged bepillantást. Mint empirikus anyag lehetőséget ad a közvetítés funkciójának differenciáltabb elméleti meghatározására és finomabb fogalmi tisztázására,

egyszersmind átláthatóvá téve azt a szövegelemzés-módszertani választást is, melyet a közvetítő alakzat kompozicionális és szemantikai sajátosságainak a megközelítésében az értekezés érvényesít. A *Bűn és bűnhődés* különálló fejezetekben adott olvasási részletei (a disszertáció *Harmadik része*) szintén kifejezetten a szemantikai közvetítés működésének leírására összpontosítanak. E fejezetek a regényben legjelentősebbnek ítélt szemantikai közvetítő alakzatnak, Raszkolnyikov gyilkosságának a poétikai megformálását igyekeznek feltárni, és ehhez hozzákapcsolva kizárólag azt fedik fel a mű gazdag poétikai világából, ami az említett funkció megértéséhez és leírhatóságához nélkülözhetetlen.

2.2.

A *Fehér éjszakák* az értekezésben monográfiai egységgé kikerekedő értelmezése ugyanakkor azt mutatja, hogy a 2.0. pontban említettek szerint a regény legkomplexebb szemantikai alakzata egyben szövegközi poétikájának is legkiemeltebb formációja, ami azzal jár, hogy ezen keresztül nyitható meg leghitelesebben a regény irodalomtörténeti gondolkodásmódjának az értelmezése. Az ilyen irányú olvasás egyértelműsíti, hogy a *Fehér éjszakák* szövegközi anyaga a tágra vett szentimentális, (pre)romantikus orosz és világirodalmi hagyományt veszi számba, amit világosan megjelöl a regény alcímének fontos komponense is, az irodalomtörténeti vetületű műfaji meghatározás: „Szentimentális regény”. Mindez figyelmessé teszi a *Bűn és bűnhődés* olvasóját arra is, hogy e regény központi közvetítő alakzatának megformálásában is jó néhány aspektus szerint a szentimentalizmushoz (mint életbeli és irodalmi gondolkodásmódhoz, illetve mint életszövegbeli és művészi szövegbeli nyelvhez) való viszony domborodik ki. A *Fehér éjszakák* és a *Bűn és bűnhődés* egymás mellé állítását a disszertációban ily módon nem kizárólag az indokolja, hogy mindkét műben a középpontnak tartható szemantikai közvetítő alakzathoz kapcsolódik a szövegbelső és szövegközi poétikai együttthatásban megmutatkozó szentimentalizmus-értelmezés, és ez egyben ars poetica szöveg-önreflexivitást is maga után von. Ez a fajta párhuzamosság azt is számba vehetővé teszi, mi módon rajzolható folyamatossá annak íve, ahogyan a korai Dosztojevszkij-regény (1848) az író lényegesen későbbi alkotói korszakához tartozó *Bűn és bűnhődés*ben (1866) ismét átgondolja a „szentimentális” érzés- és gondolatvilág természetét, és ezt ahhoz hasonlóan, ahogyan a többször átdolgozott *Fehér éjszakák*ban teszi, egybefűzi a természet és a kultúra viszonyának igen összetett kérdésével. Túl ezen, a *Fehér éjszakák*ban kitapintható egy másik korai Dosztojevszkij-műre, a *Szegény emberek*re való utalás is, és a hivatkozás onnan is elsődlegesen a szentimentális élményvilág, az életbeli és szövegbeli tapasztalás, valamint „nyelvi” gondolkodás és kifejezés problémakörét érinti. Mindennek okán a *Fehér éjszakák* és a *Bűn és bűnhődés* közvetítő alakzatainak a vizsgálata hozzájárul a dosztojevszkiji életmű belső folytonosságának az érzékeltetéséhez is, amit az értekezés számos jegyzetpontban és egyéb művek kapcsolódásaira történő hivatkozás formájában igyekszik más összefüggésekben is érvényesíteni és gazdagítani.

Így válik három elágazásúvá a közvetítő alakzatok tanulmányozásának a Dosztojevszkij-poétika jellegzetes vonásai feltárására irányuló vonatkoztatottsága. Célkitűzése szerint az ilyen körű tanulmányozás egyszerre hivatott:

- a) a dosztojevszkiji regény belső szövegfolytonosságát, szövegdinamikáját és szövegkoherenciáját példázni, e kontextusban meghatározva a közvetítő alakzatok szerepét;
- b) a szentimentalizmus dosztojevszkiji újragondolásának ismérveit a két regény esetében eltérő mértékű részletezettséggel meghatározni, körvonalazva a tanulmányozott szövegeknek az irodalmi-kulturális kontinuumban azonosítható helyét, vagyis irodalomtörténeti szövegfolytonosságát;

- c) rámutatni a *Dosztojevszkij-életmű belső szövegfollytonosságának* bizonyos megnyilatkozási módjaira.

A Dosztojevszkij-poétika vonatkozásában kitűzött kutatási feladatok összhangban állnak azzal az elméleti kerettel, melyet a szemantikai közvetítő alakzatok vizsgálhatósága számára jelen *Tézisek* I.1. pontja vázolt, a kutatás fő teoretikus irányultságának a meghatározásával. Ennek részletesebb, egyéb szempontokat is figyelembe vevő kifejtését az értekezés *Első részének* fejezetei tartalmazzák, amelyek az elméleti és értelmezés-módszertani alapvetés igényével készültek el. Ezek közé tartoznak az alább felsorolandó aspektusok és elméleti közelítési módok is, melyeket a disszertáció említett helyén részletesen bemutatok és szakirodalmi, kutatástörténeti kontextusban határolok körül:

- a közvetítés vonatkoztatottsága;
- a szövegdinamika mértéke: a „jelentős idő” a szövegfollytonosságban Frank Kermode koncepciójára vetített értelmezésben;³
- a narratív és szemantikai közvetítés megkülönböztetése;⁴
- a közvetítés értelmezhetősége a zártság és nyitottság problémája felől;⁵
- a kezdet és vég relativizálódása a szinkrón és diakrón szövegfollytonosságban.

II.

A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI ÉS MÓDSZEREI, A DISSZERTÁCIÓ FELÉPÍTÉSE

1. EGYÉNI KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK

1.0.

Az értekezés kutatási témájának és célkitűzéseinek több irányt és területet egybefogó, összetett természetéből adódik (vö.: a közvetítő alakzat mint elméleti kérdéskör; a dosztojevszkiji poétika a szövegbelső dinamika, a szentimentális irodalmi kontextus és az életműbeli szövegfollytonosság fényében), hogy a kutatási előzmények maguk is több területhez vezetnek vissza (irodalomtörténet, irodalomelmélet, Dosztojevszkij-művek értelmezései), és az értekezésben alkalmazott módszerek elméleti megalapozása sem kizárólag egy forrásból merít. A sok évet átfogó egyéni kutatási előzményekhez tartozó konkrét könyveket és tanulmányokat problémakörök és részterületek szerinti bontásban a *Tézisek* IV. része tartalmazza. E II. részben először csak azt emelem ki, hogy az értekezésben folytatott kutatás megalapozásához a legközvetlenebbül hozzájáruló munkák három nagy területhez sorolhatók (az 1.1. pontban néhány konkrét írás jellegét tömören meghatározom majd):

- 1) A *szövegfollytonosság, szövegkoherencia és -dinamika* egyes kérdéseit tárgyaló tanulmányok, melyek vagy elméleti megközelítésből megfogalmazott vagy műértelmezési tapasztalatokból elvonatkoztatott következtetéseket tartalmaznak (1999-től kezdődően);

³ Vö. Kermode, Frank 2000 [1966]. *The Sense of an Ending*. Studies in the Theory of Fiction. With a New Epilogue. Oxford, University Press.

⁴ Vö. a tanulmányok értelmezését in: Narrative Endings (= Special Issue) 1978. *Nineteenth-Century Fiction* 33, № 1, Universtiy of California Press, 1–158.

⁵ Lásd pl. Lotman, H. J. Miller, Borisz Uszpenszkij, Umberto Eco írásainak az értelmezését.

- 2) a 19. századi klasszikus próza intertextuális poétikáját vizsgáló írások, köztük a Turgenyev *Rugyin* című regényét értelmező történeti-intertextuális nagymonográfia (Budapest, 2002a⁶), mely egy intertextualitás-elmélet felépítésére vállalkozott (átdolgozott orosz nyelvű változata: 2008a, Szentpétervár);
- 3) az értekezésben tanulmányozott (*Fehér éjszakák, Szegény emberek, Bűn és bűnhődés*) és több vonatkozásban említett (*Ördögök*) Dosztojevszkij-műveket értelmező munkák, köztük a szintén az „Академический проект” könyvkiadónál megjelent első orosz nyelvű Dosztojevszkij-monográfia (2005, Szentpétervár).

Az említett területeken – szöveg folytonosság-értelmezés, intertextualitás-elmélet, Dosztojevszkij-poétika – mozgó korábbi írásoknak jelen kutatás megalapozását szolgáló vonásai között említhető a vonatkozó szakirodalomnak a maga helyén adott alapos áttekintése, melyet a három vizsgálati irányt egybefogó értekezésbeli kifejtésnek nincs lehetősége – és nem is áll szándékában – maradéktalanul megismételni. Az ilyen korábbi szakirodalmi feldolgozások és összefoglalások szakmai hozadéka ugyanakkor értékesült a gondolat kifejtésben, ahogyan a korábban publikált elemző munkák és elméleti-módszertani konklúziók lenyomata is egyértelműen felfedezhető a disszertációban. Az ilyen jellegű összefüggéseket, a korábbi kutatásokhoz való kapcsolódásokat és a további szakirodalmi utalások visszakereshetőségét sok esetben jegyzetpontok rögzítik.

1.1.

A megjelölt kutatási területekre eső, a *Tézisek* IV. részében tételesen felsorolandó korábbi írásaim közül egész röviden csak néhány megkerülhetetlen példánál állok meg, rámutatva azoknak a disszertációban foglalt kutatási téma egyes aspektusai szempontjából vehető érvényességére. Egyike ezeknek a kifejezetten a *folyamatszerűségében értett szövegformálódási dinamikát* vizsgáló, nagyobb lélegzetű elméleti munka: *Az irodalmi szöveg mint saját „próféciájának” beteljesítője és értelmezője (A szemantikai előreutalás költői szerkezete)* (1999, Budapest).⁷ Ebben az írásban a szemantikai előreutalás megformálódási módozatait határoztam meg, a szemantikai várakozás és beteljesülés relációját mint szöveg folytonosságot értelmezve. Mindazokra az elméleti következtetésekre, melyekhez e munkában eljutottam, a disszertáció épít, és többször hivatkozik az anticipáló struktúra jelentésképző szerepére és annak a közvetítő alakzatok poétikájába való beépülésére, elismerve mindazon szakirodalom fontosságát, melyeket a tanulmányban a maga idején részletesen feldolgoztam és értelmeztem. Az értekezésben e tudományos munkákra már csak részlegesen és lényegesen szűkebb keresztmetszetben utalok.

2008-ban jelent meg a *Semiotica* című folyóiratban a jelentésemergencia elméleti kérdésére összpontosító szaktanulmányom (2008c, Berlin), amelyben két szövegelemzési részleten keresztül (Shakespeare *Hamlet* című tragédiája és Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című regénye példáján) közelítettem meg egy ellentéteket magában foglaló jelentésviszony-típus poétikai funkcióját. Vizsgálat tárgyát képezte, hogy az adott jelentésreláció mi módon motivál (irányoz elő) olyan jelentéstranzformációt, amelyet az irodalmi szöveg azután folyamatszerűen kibont. A kettős olvasaton (értelmi viszonyon) alapuló jelentésátalakítás természetét ebben az írásban a szemantikai közvetítés problémájának részeként értelmeztem. Bár nem explicit következtetés formájában, a tanulmány feltárta, hogy az anticipáció (szemantikai előrejelzés, jelentésmotiváció) és a szemantikai közvetítés problémája összetartoznak. Mindezek érvényét alátámasztja a disszertációban adott bemutatás: a

⁶ A saját munkáimra való hivatkozásokat a *Tézisek* IV. részében megadott adatok alapján jelölöm.

⁷ Korábban a téma szűkebb keretű kifejtését angolul lásd: 1994a, Berlin; majd elméleti alapvetéssel: 2000, Bécs.

közvetítő alakzatok meghatározása előfeltételezi a dinamikusan átváltozó anticipáló struktúrák jelenlétét.

Kifejezetten a szemantikai közvetítés kompozicionális megformálására és jelentésperspektíváinak felderítésére összpontosít egy újabb tanulmány (2011b, Amsterdam), annak a gondolatmenetnek is részét képezve, melyet jelen értekezés *Fehér éjszakákról* szóló szövegelemzésébe is belefoglallok. Különálló munkaként jelent meg 2006-ban a *Bűn és bűnhődés*t tárgyaló interpretációrészlet (2006a, Budapest), amely újabb elméleti és értelmezési kontextusokhoz kötve vetette fel a közvetítő szemantikai alakzat funkciójának a szerepét Dosztojevszkij e nagyregényében.

Az említett történeti-intertextuális Turgenyev-monográfiában, a *Klasszikus modernség. Egy Turgenyev-regény paradoxonjai (A Rugyin nyomról nyomra)* című könyvben és átdolgozott orosz változatában arra törekedtem, hogy feltárjam Turgenyev első regényében az ott megformálódó szövegközi anyag legfontosabb komponenseit, az egymásra vonatkoztatott intertextusok működését rendszerszerűségükben meghatározva, és azokat több szinten leírva.⁸ A ilyen irányultságú műértelmezés folyamatának eredményeképpen született meg az a koncepció, amely a folytonosan képződő és újraképződő intertextusok rendszerében több párhuzamosan futó, de egymással összefüggő irodalomtörténeti sor azonosításához jutott el, rámutatva arra, hogy az irodalmi alakformálás, a szüzséépítés, a tematikus dominancia, a metaforavilág, a műfaji ismérvek és a műnemi jellegzetességek alapján Turgenyev regényében olyan *komplex belső irodalomtörténet-írás* zajlik, mely többszörös fénytörésbe helyezi és mindig megújuló szempontok alapján megítélhetővé avatja az intertextuális rendszerbe lépő művészi szövegeket azok eredeti irodalomtörténeti helyét illetően. A *Rugyin* szövegközi poétikáját feltáró két – az említett magyar és orosz nyelvű – könyv elméleti alapvetéssel és következtetésekkel foglal állást annak az intertextualitás-poétikának a vonatkozásában, amelyet Turgenyev regénye reprezentál, és amely általánosabban rávilágít nemcsak a 19. századi orosz irodalmi intertextualitás-poétikák természetére, hanem a szövegközi formálódás poétikai jelenségének szélesebb körűen érvényesnek tekinthető szabályszerűségeire. Az intertextuális poétikából fakadó szövegbelső irodalomtörténet-írás azt eredményezi, hogy az idéző mű egy történeti-poétikai nézőpontból jellemezhető kulturális szövegláncolat részévé válik, amikor is *intertextusainak belső szemantikai kohéziója és koherenciája megteremtésének az útján* – önreflexív gondolkodásának megnyilatkozásaként – jól kivehető pontokon helyezi bele magát a kulturális tradícióba, pontosabban, a kulturális tradíció különböző, tisztán azonosítható rétegeibe és diakrón folyamataiba. Így teremődik meg a szövegbelső formáknak (intratextuális szövegkohézió) és a szövegközi alakzatoknak (történeti-poétikai egymásra vetítések) olyan összerendeződése, amelynek megvilágítását az értekezés mint a kétféle szövegfolytonosság összefűződésének feltárását célozza meg a *Fehér éjszakák* értelmezése keretében és abból kiindulón. A szinkrón és diakrón szövegfolytonosság poétikai szétválaszthatatlanságáról és szintéziséről tanúskodó legszilárdabb elméleti és elemzésmódszertani tapasztalatok az említett két monográfiából származnak át a disszertációba. E szövegbelső és szövegközi kohézió kettősségén megalapozódó kétarcú, de szimbiózist alkotó szövegfolytonosságot igyekszem a *Fehér éjszakák* vonatkozásában új oldalról megvilágítani, továbbgondolni és árnyalni, amikor az adott jelenséget a *szemantikai közvetítés* elméleti kontextusába helyezve tanulmányozom.

1.2.

Azoknak a személyes kutatási előzményeknek a számbavételét lezárandó, melyek elméleti hozadéka jelentősen kihatott az értekezésben megfogalmazott problémafelvetésre és -kifejtésre, külön említem meg az *Ördögök* című regény korábbi olvasatát. Az innen fakadó

⁸ Az egyes fejezetek tartalmának összefoglalásai: uo. 341–365. Orosz nyelvű módszertani áttekintést az itt és a további tanulmányokban kifejtett intertextualitás-elméletéről lásd 2007a, Moszkva, 511–515.

konklúziók párhuzamba állíthatók azokkal a következtetésekkel, amelyek a disszertációban vizsgált Dosztojevszkij-művek értelmezése eredményeképpen fogalmazódnak meg a szövegfoltonosság témakörében. Az *Ördögök* volt az a Dosztojevszkij-mű, amelynek szövegében először tanulmányoztam a szemantikai közvetítés jelenségét (1999), és mint alakulásában, előrehaladásában szemlélhető szemantikai modellt tártam fel annak működését. Azonosítottam a közvetítő alakzattípusokat, megformálódási dinamikájukra összpontosítva a figyelmet. Ez az elemzés nem képezi részét az értekezésnek, noha éppen ezek az elméleti tapasztalatok jelölték ki számomra a kutatási téma folytatásának és nagyobb fokú előtérbe állításának a szükségességét. E vizsgálat következtetései közül most csak azt emelem ki, aminek a disszertációban feltárt *Bűn és bűnhődés*-beli közvetítő alakzat tekintetében különös jelentősége van, mert azzal összhangot mutató poétikai vonások meglétéről tanúskodik. Arról van szó, hogy a közvetítő alakzat megképződése az előre- és visszaolvasásokban feltáruló szemantikai motivációs rend kialakulásán alapul, nem pedig a szövegforma létrehozásának lineáris-szintagmatikus elvén. Erre példa, ahogyan Raszkolnyikov „teóriája” a szemantikai szűzsévezetésben a gyilkosság értelmezését megelőző, megalapozó jelentésformációként működik motívumrendszerbeli szervezettsége szerint, miközben a regény szövegében a gyilkosság utáni események ábrázolásához kötve elevenítődik fel. Maga a szövegrész olyan szemantikai (és nem ideológiai) anyagot testesít meg, amelyre „későbbi” motívumkifejtési szakaszok rendszeresen visszautalnak. A teória sokszoros szemantikai referenciaponttá válik tehát és motivációs értelmezési rendben tekintve egyben a gyilkossághoz felvezető alakzat, az előre- és visszafelé irányuló olvasatok együtthatásának egyik jelentés-sűrítőpontja. Egyúttal ahhoz is hozzájárul, hogy az eltérő kifejtési fázisú visszautalások rendszerében funkcionalizálja Raszkolnyikov gyilkosságát mint szemantikai modellt, melyet az értekezésben a regény központi közvetítő alakzataként veszek szemügyre.

Az *Ördögök*ben Sztavrogin hajdani tanai jelentik a motívumrendszerbeli megalapozást. Hogy e tanok kiinduló jelentéspontul szolgálnak, azt nem a tanítványok ideológiai-filozófiai „visszaolvasásai” mutatják, hanem azok motívumanyaga, illetve eme anyagnak a szemantikai-szűzsés kibontásban való későbbi megjelenítései. Satov, Kirillov és Verhovenszkij értelmezése ugyanis ugyanazt a motívumrendszert hozza mozgásba, következképp három *jelentésvilág-variánst* ad meg rajtuk keresztül a regény. Innen lehet „újraolvasni” Sztavrogin hajdan volt eszméjét, és következtetni annak invariáns *jelentettjeire*. Az invariáns – jelentettjeinek széles körével, melynek megképződése így hangsúlyosan „visszafelé” olvasás eredménye a tanváltozatoktól a hajdani tanig – válik kiindulóponttá a regénycselekmény jelenének kialakításához kötődő és metaforizálódó motívumok értelmezése, tehát a megtalált invariáns motívumok későbbi változatainak megértése számára. Ily módon a szemantikai megalapozás két olvasási folyamat közé kerül (a variánsok és a kiteljesedett motívumok között helyezkedik el az invariáns), és ez az, ami elkezd egyben szemantikai motivációul szolgálni a motívumok tovább bontakoztatásához is. Ezért válik Sztavrogin régi eszmevilága közvetítő alakzattá, akárcsak Raszkolnyikov cikke, mely *szemantikailag* és nem ideológiailag közvetít a gyilkosság felé, s azt megelőzően a gyilkosság és a motívumok későbbi fejlődési szakaszai felől „visszaolvasva” motivikus alapozásként tűnik fel. Valóban, ahogy az *Ördögök* invariánsa esetében is, csak a teória szöveganyagához való viszonyítás folyamatában érthetők meg a motívumok értelmi kibontásának a későbbi fázisai. A közvetítéspoétikának az *Ördögök*re érvényesnek tartott leírása felderítette azt is, hogy Sztavrogin régi eszméinek motívumanyaga mindemellett egyértelműen felvezet a Tyihon előtt felolvasott vallomáshoz (*От Ставрогина*), melynek értelemkialakítása számára maga a vallomást beágyazó fejezet (*У Тихона*) is közvetlen környezetül szolgál. A tanulmányban adott bemutatás tartalmazza továbbá annak megvilágítását, hogyan alakulnak és bővülnek a közvetítő formációk a szemantikai szintagmatikus előrehaladási rendben. A közvetítő alakzat (Sztavrogin régi eszméinek jelentésanyaga) bizonyos kapcsolódási formákon keresztül a vallomáshoz vezet,

mely viszont a maga részéről egy nagy közvetítő formációnak bizonyul a regényzárlathoz felívelve. Ehhez hasonlóan tapasztalhatjuk a *Bűn és bűnhődés*ben, hogy a teória mint szemantikai közvetítő Raszkolnyikov gyilkosságához mint a regény központi közvetítő alakzatához ér el, és utána a gyilkosság leírásához kapcsolódó jelentéstartalom lényegül át olyan integráló közvetítő alakzattá, amelyhez a szöveg – mint viszonyítási alaphoz – „hozzáméri” majd a regény további részeit és a mű végét. A közvetítő alakzatok alakulása követi tehát az előrehaladó szintagmatikus olvasást, miközben a megképződés paradigmatis jellegű, s ez kiindulásában retrospektív „visszaolvasáson” nyugszik.

2. ÁLTALÁNOS KUTATÁSI KONTEXTUS

2.0.

A közvetítő alakzatok problémáját az irodalomelmélet és -történet kontextusában tekintve megállapítható, hogy az általános irodalomelméleti szakirodalom nem tart számon olyan tudományos értekezést, amely kifejezetten az irodalmi szöveg sajátosságaként kezelt szemantikai *közvetítés* és az annak értelméhez kapcsolódó *köztesség* elméleti problémáját közelítené meg monografikus leírás formájában. Nem mondható jellemzőnek a szövegkoherencia kérdéseire összpontosító tanulmányokban sem a közvetítő alakzatok problémájának monografikus exponálása, illetőleg a szöveg folytonosság kérdésébe való hangsúlyos elméleti bekötése. Az irodalmi műalkotásban megjelenő szemantikai közvetítő alakzatok egyes típusainak megjelölésére, a szinkrón (szövegbelső) és a diakrón (történeti-poétikai kontinuumként szemlélhető) megjelenítések egymásra vonatkoztatására, illetve a szemantikai közvetítő alakzatok funkcióinak differenciálására az értekezésben érvényesített megközelítési szempontok egybefogásával szintén nem került még sor egységes tudományos kifejtés keretében. A nemzetközi Dosztojevszkij-kritika történetében sem ismeretes olyan tudományos munka, amely az író poétikai világának szűkebb-tágabb értelmezését kifejezetten és vállaltan a közvetítő szemantikai alakzatok elméleti és a szövegdinamika tanulmányozásának módszertani kérdéskörével fűzné össze.

Az egyéni kutatási előzmények bemutatott területei ugyanakkor világosan kijelölik a nemzetközi szakirodalomnak azokat a megkerülhetetlen, rendkívül fontos teljesítményeit, melyek számbavétele nélkül az értekezésben felállított kutatási téma tárgyalási kísérlete hiteltelen lenne. Ide tartozik a nemzetközi intertextualitás-kutatás, szöveg folytonosság-kutatás és Dosztojevszkij-kutatás számtalan kimagasló eredménye, melyekre a maguk helyén közvetlenül, illetve a fent bemutatott kutatási előzményekhez kapcsolódó szakirodalomként mindvégig hivatkozom a disszertációban.

Alább, a 2. pontban, csak néhány sarkalatos mozzanatot emelek ki, melyek az értekezésben megválasztott értelmezési és elemzési módszer beláthatósága számára megvilágító erejük lehetnek. A *közvetítés* fogalmi felvetésének az irodalomtudományi kutatási kérdésekhez (orosz irodalomtörténet, általános irodalomelmélet, intertextualitás) fűződő szakirodalmából hozok fontos példákat. (A közvetítés jelenségének diszciplináris pozicionálhatóságáról – pl. narratológia, trópuselmélet, fordítástudomány stb. – magában a disszertációban ejtek röviden szót.) Ezek kivétel nélkül olyan munkákban kifejtett koncepciókat érintenek, amelyek a *szemantikai közvetítés* problémáját a jelentőfolyamatok, illetve azok értelmezésének a szemiotikai kontextusában vetik fel, a jelek egymásra vonatkoztatásának, a jelentettek transzformációjának, szintváltásainak és rendszerre történő kiépülésének, a szemiózishoz a dinamikus folyamatához kötve az adott kérdést. Az ilyen értelemben vett szemiotikai irányultság az értekezésben folytatott vizsgálódásnak is módszertani sajátosságát alkotja.

2.1.

a)

Az említendő koncepciók közül, melyekben az irodalomelmélet és -történet, valamint az intertextualitás problémakörei a szemiotikával fűződnek egybe, elsőként Krystyna Pomorska 1982-ben megjelent *Tolstoi: Contra Semiosis* című, azóta sokszor hivatkozás tárgyát képező és mára már „klasszikusnak” számító rövid írását⁹ idézem meg, mely maga jelöli ki az irodalmi szöveg vizsgálatának (áttételesen: az irodalomtörténet megközelíthetőségének) szemiotikai módját. Pomorska a *Háború és béke* értelmezése során mutat rá arra, hogy Tolsztoj hőse a nemesi nagyvilági társadalomhoz tartozó jelhasználati módjával hasonlít meg, melyre jellemző, hogy egy jelentőt („signans”) két jelentettnek („signatum”) feleltet meg. Tartalma szerint fedheti ez például a nagyvilági, kulturálisan tanult etikett-kommunikációban rejlő valós és a felszínen „tettetett” gondolatoknak egyidejű megjelenítését. Ennek leleplezése önmagában, illetőleg azoknak a narratív technikáknak a segítségével, amelyekkel feltárul a valós tartalomnak és a tanult kulturális egyezményességnek az ütközése, arról ad hírt, hogy a *jelentő-jelentett* viszony létesülése nem adekvát.¹⁰ Pomorska Tolsztoznak azt a poétikai jelhasználati módját, miszerint a szöveg a leírást a nem megfelelő indexikus jeltől elvezeti a természetes, a valóságot sokkal hűségesebben, mert „természetes” hasonlósággal jelölő, ikonikus jelíggel, Sklovszkijra (1928) történő hivatkozással a formalista elméleti poétikából jól ismert „отстранение” (elidegenítés) jelenségéhez és fogalmához kapcsolja. A kutató az index és ikon fogalmait a peirce-i terminológia szellemében használja itt, amikor is index alatt az odakapcsolt (határosságba hozott) jelentő-jelentett relációt érti. A *közvetítés* szemiotikai kontextusba helyezése e tanulmányban úgy zajlik, hogy a szerző az ikonikus jelhasználati módnak azt az érvényesítési folyamatát mutatja be, amely kiiktatja az inadekvát kulturális *közvetítésből* adódó nem természetes (mert a természetes jelöléssel hasonlóságot nélkülöző) jelhasználati módot. Ebben az értelemben véve az ikonikus jelhasználat mint a természeteshez, az elsődlegeshez közel vivő szemiotikai gondolkodásmód a *közvetítetlenség nagyobb fokát* jelenti. Igen fontos momentum itt, hogy a szerző az egész problémakört a *szemiotikai közvetítés* kontextusába helyezi (megjelölve egyben e kontextus filozófiai dimenziójának a mélységét és kiterjedését is).¹¹

Marcus C. Levitt e tanulmányra reflektálva¹² a *közvetítés* problémájának az exponálásával vezeti fel a *Jevgenyij Anyegin* első fejezetének az olvasatát. Ennek

⁹ Pomorska, Krystyna 1992. Tolstoi: Contra Semiosis. In: *Jakobsonian Poetics and Slavic Narrative: From Pushkin to Solzhenitsyn*. Edited by Henryk Baran, Durham, Duke University Press, 57–63.

¹⁰ Lewis Bagby és Pavel Sigalov a kettős signatum és egy signans meghatározásában kiemeli, hogy az adott társadalmi réteg szavai egyrészt azt jelölik, ami nem közönséges vagy várt, másrészt a közlés mikéntjére, nem csak a tartalmára irányítják a figyelmet. Az indexikus jel ikonikusra történő átváltásának pomorskai koncepciójában pedig azt domborítják ki a kutatók, hogy e váltás a kód karakterét is megváltoztatja, miszerint az önkényes (egyezményes) jelből nem-önkényes (természetes) jel lesz. Bagby, Lewis; Sigalov, Pavel 1987. The Semiotics of Names and Naming in Tolstoj's "The Cossacks". *Slavic and East European Journal* 31, 4, Winter, 473–489; 473.

¹¹ Vö.: „In his attempt to delimit the artificial and the natural, the mediated and the intuitive codes of communication, Tolstoi faced the same difficulties that have beset all philosophers who have asked fundamental questions about the role of semiosis in our acquisition of knowledge. Two basic issues have been raised: (1) Is all our knowledge mediated by signs, or is there any immediately perceivable cognition? Or, to put it specifically as the philosophers of antiquity did: does *cognito rei* precede *cognito verbi*? (2) What is the relation between the sign and the thing; does the thing match the sign? Since antiquity these questions have been asked by philosophers such as Locke, Lambert, Humboldt, and Husserl, and also by anthropologists, linguists, semioticians, and psychologists such as Whorf, Sapir, Benveniste, Jakobson, and Piaget. Various answers have been given to these questions, but these only confirm the fact, that it is very difficult, if not impossible, to define the extent of *semiotic mediation*.” Pomorska 1992: 58.

¹² Levitt, Marcus C. 1993. Puškin Pro Semiosis: The Dialectic of the Sign in Canto One of *Evgenij Onegin*. *Russian Literature* 34, 439–450.

megelőlegezett tétele abban a gondolatban foglalható össze, hogy a verses regény adott fejezete az író szemiózishoz való viszonya „mikrokozmoszának” tekinthető, mivel a műnek e szövegrésze egyfelől kommentálja, másfelől megalkotja a paradigmáját annak, ahogyan Puskin elmozdul a jel monologikus megközelítésétől egy komplexebb, problematizáló természetű jelfelfogásig. Monologikus jelfelfogáson Levitt a bináris oppozíciókban való gondolkodást határozza meg¹³ és a közvetítést magához a szemiózis fogalmához hozza közel, mely e leírás szerint is a kulturális konvenciókhoz kapcsolódik. Ezért hivatkozik fontos kultúratörténeti értelmezésként Jurij Lotman munkái mellett William Mills Todd III egyik könyvére, melyben a szerző – orosz irodalmi kontextusban – az észlelés és befogadás kulturálisan kondicionált aspektusait tekinti át, a *kulturális közvetítés* kikerülhetetlenségének és egyben felszabadító hatásának a lehetőségeiről is számot adva.¹⁴ A Pomorska és a hozzá kapcsolódóan érintőlegesen megidézett szerzők (Lotman, Levitt, Bagby–Sigalov, Todd) tanulmányában felvetett problémakör – *az élmény és jelölés közvetítettsége* – az értekezés *Második* és *Harmadik* részében helyet kapó műértelmezésekhez többszörösen kötődik. A primer elméleti témán túl a kapcsolódás abban a tekintetben is érvényesül, hogy a *Fehér éjszakák* és a *Bűn és bűnhődés* olvasatában a szentimentalizmus kérdéskörében hangsúlyos helyen szerepel a *természet vs. kultúra* összefüggése, melyhez több nézőpontot jelölnek ki a szöveginterpretációk, elevenen tartva a kulturális közvetítés problémáját, annak további szakirodalmi vonatkozásaival (vö. pl. Lotman).

b)

A Levitt által felvetett bináris oppozíciók lehetséges tételezése és strukturális szerepének tisztázandósága olyan elméleti kontextust alkot, amelynek közegében Lévi-Strauss mítoszelméletében ismerhetünk rá a *közvetítés* szemantikai funkció szerinti értelmezésére. Lévi-Strauss méltatói gyakran aláhúzzák azt, amit most Vjacs. Vsz. Ivanov értékelése szerint idézek: „A strukturális antropológia alapvető következtetése, melyet különösen élesen fogalmazott meg Lévi-Strauss, az, hogy a rítusokban és a mítoszokban folytonosan keresés tárgya a szélsőséges *bináris ellentétek közötti egyensúly*. Ez az egyensúly az *ellentétek közötti közvetítésnek* köszönhetően érhető el, és ez tipikus a karneváli rítusokra is.”¹⁵ Vjacs. Vsz. Ivanov az egyensúlyteremtés egyik eseteként említi a két pólus *egy egészben való egyesítésének* a jelenségét, melyet Ju. D. Apreszjanra való hivatkozással a *szemantikai neutralizáció* jelenségével hoz gondolati összhangba.¹⁶ Mindez arra hívja fel a figyelmet (különösen, ha az egy alakzatban fellelhető szemantikai együttességre mint oximoronra gondolunk), hogy a megidézett strukturális antropológiai leírásban a *közvetítés* kifejezetten mint *szemantikai funkció* vehető számba. A strukturális antropológiai leírás, melyre szokásosan a saussure-i (kétszattú) jelölési struktúra felfogásán alapuló megközelítésként történik hivatkozás a kritikai irodalomban, éppen a bináris ellentétek közötti *szemantikai közvetítés* kiemelt szerepének betudhatóan, véleményem szerint, minden eltérése mellett rokonítható a peirce-i szemiózis-moddal. Azt pedig, többszörösen és több szinten triadikusnak ítéltető felépítettsége okán, a szemiotikai polémiák hagyományosan radikálisan

¹³ Uo. 439–440.

¹⁴ Vö. TODD III, William Mills 1986. *Fiction and Society in the Age of Pushkin*. Cambridge, Mass. Hivatkozott lapszám: 116. Lásd Levitt 1993: 339–340. Álljon itt egy másik fontos munkája is a kutatónak: Uő. 1978. Eugene Onegin: „Life’s Novel”. In: Todd III, W. M. *Literature and Society in Imperial Russia, 1800–1914*. Stanford, Stanford University Press, 203–235, 292–295.

¹⁵ Иванов, Вяч. Вс. 1977. К семиотической теории карнавала как инверсии двоичных противопоставлений. *Труды по знаковым системам* 8, Тарту, 45–64; 48–49. Saját fordítás. Vö. bahtyini kontextusban: Uő. 1973. Значение идей М. М. Бахтина о знаке, высказывании и диалоге для современной семиотики. *Труды по знаковым системам* 6, 5–44; 35–39, különösen: 37. Vö. Dundes, Alan 1997. Binary opposition in Myth. The Propp / Lévi-Strauss Debate in Retrospect. *Western Folklore* 56 (Winter), 39–50; 40.

¹⁶ Вяч. Вс. Ivanov 1973: 49–50.

szembeállítják Saussure koncepciójával.¹⁷ A peirce-i modellben viszont több leírási síkon is kulcsszerepe van a *közvetítés*nek. Egy megfogalmazásban ez a „Harmadik” („Third”) fogalmában testesül meg, mely attól az, ami, hogy *közvetítő*: „A Harmadik az, ami azon dolgoknak köszönhetően az, ami, amelyek között közvetít, és amelyeket relációba hoz egymással.”¹⁸ Egy másik értelmezési és leírási szinten pedig a *közvetítés* az interpretánsban (az értelmezőben) testesül meg, mely nélkül nem lenne teljes a jelölési folyamat (másképpen a jel mint processzualitás).¹⁹ Mindez nem csak arra irányítja a figyelmet, hogy Lévi-Strauss mítoszelmélete fontos többletet rejt magában a hivatkozott („strukturalista”) gondolkodási paradigmához képest.²⁰ A közvetítésnek ebben a mítoszmagyarázatban jutó fontos szerep, valamint a közvetítés funkciója Peirce jel- és jelölésfolyamat-felfogásában éles fénybe helyezi e jelenség *szemantikai* státusában való értelmezhetőségét. Ez, mint maga a két elmélet is mutatja, egészen eltérő megközelítésekből és kontextusokban is lehetséges.

c)

A harmadik koncepció, melynek közismertsége ismét nélkülözhetővé teszi a részletesebb leírást, Peirce jelfelfogásának a folyománya, és újra visszavezet a szövegalkotáshoz, tágabban: az irodalomtörténethez. Jelelméleti vonatkozásai ugyanakkor a Pomorska-tanulmányhoz hasonlóan összekötik e területeket a szemiotikával. Riffaterre intertextualitás-elméletéből az interpretáns szerepére hivatkozom, mely, ahogy erre már nem egy értelmező, de mindenekelőtt maga Riffaterre rámutatott,²¹ Peirce háromosztatú jelöléskoncepcióján alapul. Az interpretáns/értelmező e feltételezés szerint is szemantikai „kapcsolóként” működik, melynek köszönhetően valójában kialakul az a jelentéshozzárendelés, amely az elsődleges szöveget mint jelet (illetve annak részleteit) segít értelmezni. Az értelmező Riffaterre felfogásában egy másik jel, még hozzá szöveg: egy intertextus. Az interpretáns így az a harmadik szöveg lesz, melyet a szerző „részleges ekvivalenseként használ annak a jelrendszernek”, amelyet azért konstruál, hogy újramondja, újraolvassa az intertextust.²² Ebben a Riffaterre által megalkotott értelemben interszemiotikai rendszerről beszélhetünk. Egy kicsit továbbgondolva a definíciót, felfogható ez úgy is (és itt már saját terminológiai rendszeremhez illeszttem a megfogalmazást), hogy az értelmező az idéző szöveghez tartozó rámutató jel (két szemiotikai rendszerhez való tartozása szerint: interszemiotikai jel; az értekezésben használandó terminológiai rendszer értelmében: pretextus-szignál) és a másodlagosan (a hivatkozó szövegben megképződött) intertextus között közvetít. De úgy is elgondolható a jelenség, hogy az értelmező intertextus avatja például a szubtextust *közvetítő* alakzattá. Riffaterre a szubtextust egyik meghatározása értelmében trópus-, illetve szimbólum-alakzatként fogja fel, mely a szemiotikai *átfordítás*, tehát a közvetítés képességével rendelkezik. Funkciója a fikcionális igazság létrehozása, mely feltételezi a narratív beszédmódról a poétikus beszédmódra történő átváltást (a valóságra való referencia

¹⁷ Vö. pl. Danesi, Marcel 2009. Opposition theory and the interconnectedness of language, culture and cognition. *Sign System Studies* 37 (1/2), 11–42; 15.

¹⁸ Saját fordításom az *Essential Peirce: Selected Philosophical writings*-ből vett idézet alapján (1: 248, 1890-ből, vö. Vol. 1. 1867–1893. Ed. by Northon Houser and Christian Kloesel, Bloomington, IN: Indiana University Press); angolul idézi: Bergman, Mats 2000. *Meaning and Mediation. Toward a Communicative Interpretation of Peirce's Theory of Signs*. University of Helsinki, Department of Communication, 33.

¹⁹ Vö. Bergman 2000: 57–66.

²⁰ Vö. Albert Doja határozottan kifejezett véleményét az egysíkú, redukcionista Lévi-Strauss-értékelések veszélyéről: Doja, Albert 2010. Claude Lévi-Strauss (1908–2009): The apotheosis of heroic anthropology. *Anthropology Today* 26, 5, October, 18–23; 19. Vö. Uő. 2008. Claude Lévi-Strauss at his Centennial: toward a future anthropology. *Theory, Culture & Society* 25, 7–8, 321–340; 323–324.

²¹ Riffaterre, Michael 1979. Sémiotique intertextuelle: L'interprétant. *Revue d'Esthétique*, 1–2, 128–150, különösen: 133–135 (lásd a Frege modelljére való hivatkozást is).

²² Uo. 134.

lecserélődik a nyelvre való referenciával).²³ A szubtextust alapvetően intertextusok hozzák mozgásba. Működésének lényegét Riffaterre egy szubsztitúciós típusú újra-meghatározási folyamatsor kialakításában látja, mely a „valószerűségeen alapuló narratív igazság és a szimbolizmuson alapuló metanyelvi igazság között teremt kapcsolatot olyan trópusok közvetítésével, amelyek a valószerűség rendszeréhez tartoznak”.²⁴ A két megközelítésnek az összegzése képpen mondható, hogy a *közvetítés* Riffaterre elméletében is két szinten való értelmezést tesz szükségessé. A *szemantikai átfordítás* (nevezzük ezt akár a narratíváról a diszkurzívára való átlépésnek, vagy az eseményességből a trópusnyelvbe való átváltásnak, vagy akár, némiképpen más vetületben, a reális és a nyelvi referencia közötti átjárás biztosításának) *közvetítő kompozíciót* is igényel, vagyis strukturális átvezetést. Az interpretáns ebben az értelemben az idéző és idézett szöveget azért tudja összekötni, mert az interpretánshoz el tud vezetni egy olyan szignál (interszemiotikai jel), mely két szemiotikai rendszernek a tartozéka, tehát szemantikailag is kétirányú, és éppen ezért közvetítő. Az intertextus „nyoma” vagy az anomáliát okozó szubtextus mindkét rendszerben értelmezést igényel, és éppen a rendszerek egymáshoz való viszonyításának a kialakításában rejlik közvetítő lehetősége, szemantikai átvezető funkciója. A disszertációban ennél részletesebben térek ki Riffaterre elméletére, a közvetítést a szillepszis és az intertextuális módozatok összefüggésének a kontextusába is belehelyezve, és hangsúlyozva a *közvetítés* alakzatainak ebben az értelmezésben feltételezett kétdimenziójú (kompozicionális és szemantikai) létmódját. Ez egyértelműen az irodalmi szövegben megvalósuló jelölés és referencia, tehát a poétikai szemiózis, a poétikai nyelvi megnyilatkozásból fakadó értelemképzés kérdéseként áll előttünk.

d)

Negyedikként egy gondolat erejéig megállok az irodalmi szereplő – a fikciós-eseményes világ hőse és a poétikai világban formálódó szemantikai figura – közvetítő funkciójánál. Mivel a *Fehér éjszakákban* vizsgálandó intertextuális közvetítő alakzatok alaphátterét olyan szentimentális, (pre)romantikus irodalmi paradigmához tartozó szövegvilágok alkotják, melyek megformálódó cselekményének nemritkán sajátja, hogy a hősök maguk is rendelkeznek a közvetítés képességével (azzal a tulajdonsággal, hogy eszmei és érzelmi szférák közötti mediátorok), érdemes eszünkbe idézni például a Jerzy Faryno Lermontov-tanulmányában rekonstruált szemantikai modellt. Itt a kutató azoknak a hősöknek a szerepkörét azonosítja, akiknek jellemzője, hogy „közvetítenek” – génuszok, próféták ők, és ezzel összefüggésben e modell a dicsőséget és az emlékezetet is középpontba emeli.²⁵ Senderovich Zsukovszkij költői világát értelmezve beszél azokról a tünékeny „szellemekről”, akiknek jelentősége már korántsem csak a lírai eseménytörténeti világban mutatkozik meg, és akiknek alakjai nem is csak egy eszmei világnézet kifejeződésének a tartozékai a versekben. Senderovich arra hívja fel a figyelmet, hogy e „természetfölötti” lények úgy is fontosak, mint akik „más világokkal kommunikálnak”, vagyis hírnökei és egyszersmind szimbólumai e másik világnak, tehát ebben a *kommunikációs* vetületben is közvetítő lények („intermediate”, „intermediary beings”). Semmi más információt nem hordoznak, mint önmagukat, a másik világ jelölőinek a minőségében. Egyszerre „lények” és „jelek”, és többek között ennek köszönhető, hogy Zsukovszkij lírai univerzuma mélyen szemiotikai és szemiotikus.²⁶ A lírai

²³ Riffaterre, Michael 1998. A fikció tudattalanja. In: Thomka Beáta (szerk.) *Narratívák 2. Történet és fikció*. Budapest, Kijarat Kiadó, 84–104; 104. Fordította: Gács Anna.

²⁴ Riffaterre, Michael 1998. Szimbolikus rendszerek a narratívában. In: Thomka Beáta (szerk.) *Narratívák 2. Történet és fikció*. Budapest, Kijarat Kiadó, 61–84; 73, *passim*. Fordította: Máthé Andrea.

²⁵ Фарино, Ежи 1978. Две модели лирического «я» у Лермонтова. In: Nilsson, Nils Åke (ed.) *Russian Romanticism. Studies in the Poetic Codes*. Stockholm, Almqvist & Wiskell International, 167–185; 178.

²⁶ Senderovich, Savely 1985. Žukovskij's World of Fleeting Vision. *Russian Literature* 17, 203–220; 213.

szereplő benne egyszerre hős és szemantikai figura, amennyiben alakja saját jelstátusára hívja fel a figyelmet egy konstruált lírai fikciós világhoz kötötten. Ezzel szemantikailag kidomborítja a jelölés kérdését, ám úgy, hogy az egyben a lírai szöveg jelölő struktúrájába épül be. Mondhatjuk tehát, hogy az elemzés, amit Senderovich e tanulmányában kidolgoz, olyan lírai alakokról szól, akik éppen azon „narratív” és „poétikus” szint között közvetítenek, amelyet Riffaterre is kiemel, amikor a szubtextus és a szillepszis „újrairó”, szemantikai átfordító, tropológiai diszkurzív rendbe való illeszkedésének a képességéről és trópus-természetéről gondolkodik. A Zsukovszkij-költeményekből megidézett „köztes” lények valójában közvetítő jelekké válnak. Így végső soron alapvető jelentésük nem merül ki abban, hogy modellált világok között közvetítenek. Szerepük sokkal inkább abban rejlik, hogy a lírai diszkurzus jelölési struktúrájának (szemiózis-kompozíciójának) a szintjei között biztosítanak átjárást. A két említett tényező azért hathat együtt, mert ezek az alakok funkciójuk szerint trópusokká lényegülnek, vagyis szemantikai figurákba transzformálódnak.

e)

Végül egészen vázlatosan utalok Igor Szmironov irodalomelméleti és -történeti kutatásaiból arra a Puskin költészetét interpretáló koncepcióra, amelyhez a *Fehér éjszakák* komplex puskin intertextuális rendszerének az értekezésben adott értelmezése szoros szálakkal kötődik. Ezek elemei: a „kasztrációs intertextualitás”, az „aemulációs poétika”, az „alternatív szintézis” és e jelenségeknek az *irreflexív vs. reflexív* jelölési módozatokra való rávetítése, valamint a pszichokulturális gondolkodás kontextusában való minősítése a szóban forgó elméletet félreérthetetlenül a szemiotikai kultúratörténeti gondolkodás területén helyezi el. Szmironov szintén a jelölés és jelöltség szemiotikai rendszerben való értelmezhetőségének a problémájaként kezeli az intertextualitás általa meghatározott módját, amit irodalomtörténeti, sőt (pszicho)-kultúratörténeti dimenzióban mélyít el. E megközelítés az értekezés számára nem a közvetítés poétikájának a felfejthetőségén keresztül válik fontossá, hanem az intertextualitás-poétikának a rendszerszerűségére és a szemantikai hierarchiában értékesülő, a transzformációs jelhasználathoz való kötődésére vonatkozó implicit megfontolások okán. A disszertációban a maga helyén részletesebben bemutatom e megközelítés elméleti hozadékát és a műinterpretáció területén értékesíthető perspektíváját.

2.2

A közvetítő alakzatoknak, valamint a poétikai szerepkörüktől elválaszthatatlan intertextualitásra vonatkozó elméleteknek eltérő, mégis azonos irányokba is elvezető megközelítési lehetőségeit azért szűrtem ki – még ha a disszertációhoz képest szűkösebben is – a bemutatott koncepciókból, mert az így rekonstruált értelmezések poétikai jelenvalósága kivétel nélkül megmutatkozik a *Fehér éjszakák* és a *Bűn és bűnhődés* műértelmezési menetében, amelyet a közvetítő alakzatok meghatározhatóságának a szempontjai irányítanak. Dosztojevszkij nagyregényében visszatérek a bináris oppozíciók szerepére, és e szerepet leválasztva a mitopoétikai gondolkodás ismérveiről, igyekszem tisztázni a közvetítő jelentésalakzatban az oximoron sajátos szemantikai státusát, ellentéteket egybekötő funkcióját. Ezt megelőzően azonban a *Fehér éjszakák*ban vizsgálom a jelstruktúra kompozícióját és azokat az előrehaladó szakaszokat, amelyekben a közvetítések új és új jelentéseket érvényesítve sorra állnak össze, így biztosítva a szövegfolyamatot és -folytonosságot. E folyamat kibontakozása során az eseménytörténeti világban nagy jelentősége van a hősnek, aki álmodozóból elbeszélővé válik. Narratív szerepkörének változásain túl azonban sokkal lényegesebb az a funkció, melyet alakjára mint szemantikai figurára a mű szövegének a trópusdiszkurzusa ruház. Így teremődik meg annak lehetősége, hogy a regényszereplő mint szemantikai figura közvetítő szerephez jusson. Ahogyan a hős elbeszélései mint narratív megnyilatkozási módozatok a regényegész narratíváját építik egybe (vö. a narratív

közvetítéseket egészen a véglegesült személyes elbeszélésig), úgy a szemantikai alakon keresztül kifejtett trópusdiszkurzus a poétikai értelemképzést teszi folytonossá, megállás nélkül előrehaladó közvetítő alakzatain keresztül. E kompozíciót és jelentésformálást követem nyomon az értekezésnek a *Fehér éjszakák* monografikus leírását alkotó *Második* részében.

III.

AZ ÉRTEKEZÉS TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEINEK ÖSSZEFOGLALÁSA

I. A FEHÉR ÉJSZAKÁK ÉRTELMEZÉSE

A *Fehér éjszakák*nak az értekezés fő részét alkotó elemzését és annak eredményeit a közvetítő alakzatok vizsgálati szintjeinek azonosításán keresztül és a műértelmezés irodalomtörténeti és műfajpoétikai vonatkozásainak az áttekintésével mutatom be röviden.

A közvetítő alakzatokat a *Fehér éjszakák*ban kiinduló megközelítésben három nézőpontból vonom vizsgálat alá: 1) A regényben megjelenített *Pétervár-környéki látványleírást* (vö.: *pétervári látomás*) szemantikai köztes státusa vonatkozásában a mű motívumrendszerének a kontextusában tanulmányozom; 2) E látványleírást a „szentimentális regény” kiemelt cselekményepizódjára, a férfi és női szereplő első találkozásának leírására vetített megjelenítésként értelmezem, a két „vizuális” reprezentáció párhuzama alapján felfedve azt a szemantikai megfeleltetést, mely a női alak szimbolikus tartalma és a látomásban fogant gondolat- és érzésvilág között létesül; 3) A látomást a *Fehér éjszakák* gazdag intertextuális rendszerével alkotott kapcsolatában vizsgálom meg. Legszeresebb kötődésként azt az intertextust fejtem fel, melynek szemantikai keretét Puskin *Ha zajló utcán mendegélek...* (*Брожу ли я вдоль улиц шумных...*, 1829) című verse építi ki, s formálódásában döntő szerepe van annak az intertextusnak is, amely Gogol *Nyevszkij Prospekt* című elbeszélésére történő hivatkozásokból szökken szárbá; az így összefogott két intertextuális formáció betagolódik a Zsukovszkij-, Puskin-, Lermontov-, Plescsjev- és Turgenev-versek lírai anyagából szövődő intertextusok bonyolult rendszerébe, melynek belső hierarchiastruktúráját az értekezésben később meghatározom.

A látványleírás motivikus vizsgálatában kiemelt szerepű az utóbb említett turgenevi indíttatás meghatározása. A regény mottójául szolgáló *Цветок* című Turgenev-költemény középponti motívumát, a *virágot* mint szentimentális paradigmát létesítő lírai szüzséelemet vizsgálva bemutatom a látomásleírásban megjelenő azon módosulásokat, melyek a kiinduló szentimentális modelltől elvezetnek a regény végéhez, és összeköttetést biztosítanak a műzárlattal, ahol ismét kiemelt helyen jelenik meg a *virág*. Az elemzés célja nem a motívumkövetés, hanem a *virágnak* mint a szentimentális szövegformálódás kulturális kódjának két irányból történő behatárolása. Ez egyfelől arra irányul, hogy felderítse azt a szemantikai szüzsékibontást, mely a mottót, a látomást és a rávetített találkozást, illetve a regény zárlatát szövegfolytonosságában engedi látni, és mozgó, dinamikus alakuló „köztes”, közvetítő alakzatokra támaszkodó jelentőfolyamatokat tesz azonosíthatóvá. Másrészt e szüzsékibontás aprólékos végigkísérése (melynek elemzésrészleteit, kis- és nagyszakaszait a *Tézisek*ben még részlegesen sem lenne helyénvaló megismételni) egy másik irányba is elvezet. Annak a transzformációnak a bemutatását szolgálja, mely a kiinduló szentimentális mintától (vö. az így modellált lelki diszpozíciót, érzelemértelmezést és formanyelvet, s abban elkülöníthetően a *részvét* mint gondolat-, és érzelemalakzatot, illetve annak kifejezési formáit) éppen a köztes alakzatokon át vezet el a regény zárásáig. Ott már

egy poétikailag (tartalma és kifejezési nyelve) szerint megújult érzelmi beszédmód nyilatkozik meg.

A „beszédmód”-transzformációt elsődlegesen nem az irodalmi hős életeseményeként, hanem a „szentimentális regényen” belül végiggondolt műfaji és műnemi kérdéskörként helyezem a vizsgálódás középpontjába, és ezt kötöm össze érintőlegesen a narratív kompozíció problémájával is. A Turgenyev-vers ebben a gondolkörnyezetben mint a „szentimentális regény” *elégiai indíttatása* szemlélhető, a regényzárlat pedig mint ódai-elégiai szövegmegnyilatkozás határozható meg. A *szemantikai köztes alakzat* ilyen összefüggésében tehát *műfaji-műnemi közvetítő szerepében* értelmezhető, mely a tanulmányozást a motívumok témataralmán túl elvezeti a lírai műnemi ismérveket (elégia, óda) a prózaszövegbe integráló műnemi modalitás problémájáig.

Ennek szellemében, ha csak az említett *mottó* → *látomás* → *találkozás (szerelem)* → *regényzárlat* szűzsés sor kerül is előtérbe (ennek elemei már indulásukban is kivétel nélkül összetett jelentőfolyamatokat fednek, melyek az egymásra vetítések és szemantikai tükrözések folyamatában bonyolult és dinamikusan alakuló viszonyrendszerbe szerveződnek), a közvetítő alakzatok szerepe a szövegfolytonosságban már ez esetben is több síkon értékelhető. A motívumképződés és a cselekményességhez tartozó elsődleges tematizációs formák egyben metaforikus értelmezési síkra is emelkednek, és ekként is biztosított szövegfolytonosságuk, ahogyan a közvetítő alakzatok műfaji és műnemi meghatározottságokat is a felszínre hoznak, és aktív szerepük lesz a *Fehér éjszakák* „metapoiészisének” a megteremtésében.

Ez utóbbi jelenség szorosan összefügg a Dosztojevszkij-regény intertextuális gyakorlatával, méghozzá számottevő mértékben éppen a közvetítés poétikáján keresztül. Annak tudható ez be, hogy a látványleírás kontextusában alakul ki a regény legszilárdabb keret-intertextusa, a *Брожу ли я вдоль улиц шумных...* Puskin-vershez kötődően, mely – a vers alap-szintaktikai rímszerkezetének állandóan variálódó ismétlésein és témamotívumain keresztül – végig ott lüktet a *Fehér éjszakák* szövege „alatt”, és a regény egészét átfogja. A megformálódás folyamatát az értekezés részletesen bemutatja és értelmezi. A puskinsi intertextus alakulásához illeszkedő szignálkészlettel induló *Nyevszkij Prospekt*-intertextus egyrészt a *rész–egész*, másrészt a *látványként feltárulkozó valóság*, valamint az *álom és művészet* nagy témáit mozgatja, melyek valóban összeérnek a puskinsi intertextus gondolatvilágával is. Az utóbbiban a *rész–egész* szintén kronotopikus szemlélettel nyílik meg, a *Fehér éjszakák* hasonló eljárásaihoz kapcsolódva, és a regény időproblematikájából *az idő törtrésze, a mulékony pillanat és az örökkévalóság* témaösszefüggéseire világít rá, és azokat erősíti. A motívum-összefüzdéseket, jelentésbővüléseket és -árnyalódásokat az értekezés aprólékos szövegkapcsolat-elemzéseken keresztül mutatja be. Ezek konkrét felelevenítése nélkül is állítható, hogy az elégiai puskinsi intertextuális anyag az álmodozó hős álomleírásainak úgy tud „keretet” szabni, hogy a tematikus (motivikus), szűzsés és ami a legfontosabb: műfaji (elégiai) értelmezés számára is értelmi környezetet biztosít.

A Dosztojevszkij-regény tanulmányozásának nagy terjedelmű egységét alkotja a disszertációban az említett álmodozás-leírások szövegközi utalásrendszerének a felderítése, annak megállapításával, hogy egy belsőleg következetes, *összefüggő elégiai intertextuális rendszer* épül ki így a regényben. E vizsgálatnak *nem* célja az intertextuális rendszer minél kimerítőbb feltérképezése. Az elemzés ehelyett arra irányul, hogy némely kiemelt – köztük a szakirodalomban ez ideig több esetben még soha nem azonosított vagy értelmezett – intertextus megformálódásának a körvonalazásával számot vessen annak a *gyűjtő-elégiai intertextusnak* a jelentésképző és hangsúlyosan a közvetítés funkciójához kapcsolódó szerepével, mely a *Fehér éjszakák* műfaji-műnemi jellegzetességeinek a megértéséhez járulhat hozzá. Így válnak tanulmányozás tárgyává az adott elégiai műfaji problémakontextusban Puskin *Под небом голубым страны своей родной...* (1826) és a *Для*

берегов отчизны дальней... (1830), valamint Plescscejev *Случайно мы сошлись с вами...* (1846) és *Бал (Отрывок)* (1845) című költeményei. Ezek intertextuális nézőpontú megtekintésébe érintőlegesen bevonom Plescscejev *Элегия* (1846) és Puskin *Стухи, сочиненные во время бессонницы* (1830) című versének érintett jelentéssávjait, és az utóbbi lírai szöveg *éjszakai álmatlanság* motívumához az adott szövegközi rendszerben a legszorosabban hozzátartozó *Mozart és Salierit*, mely további puskinsi kistragédiai (konkrét tematikus idézet-szignállal is felmerülő) intertextuális asszociációval bővül a *Fehér éjszakák*ban a *Скучной рыцарь* című művön keresztül. Ehhez hasonlóan Puskin *Домик в Коломне* című poémája Turgenyevnek szintén a poéma műfajába sorolandó *Папаша* című alkotása jelentésterében kap értelmezést, ami viszont visszavezet a regényt indító Turgenyev-versrészlethez a *virág* motívumával. A *rendszerre kiépülő gyűjtő-intertextus* jelentőfolyamatainak jellegzetességeit olyan motivikus, szüzsés és modális (érzelmi és műfaji intonációs) folyamatok bemutatásával írom le, melyek feltárásának fontos komponense azok egymás közötti, valamint a *Fehér éjszakák* mint regényszöveg egészével alkotott kapcsolódási formáinak az azonosítása. Ezen belül kiemelem az elégiai műfaj változatlehetőségeit és azt, ahogyan a dosztojevskiji gyűjtő-intertextus e változatokat szem elé hozza, szemantikailag hierarchizálja és belső, *saját* elégiai szüzséként írja újra. Éppen a változatokat, a hagyományban kanonizált lehetőségeket újrarendező és hierarchizáló poétikai eljárás eredményezi azt, hogy az elégiai intertextus közvetítő alakzatként tud felvezetni a dosztojevskiji regény saját, individuális regényzárlatához, mi több, rejtetten annak narratív formájára nézve is képes motivációs magyarázattal szolgálni. Az elégiai gyűjtő-intertextus értelmezése során igen fontos elméleti anyagként veszem számba Igor Szmirnovnak a *Tézisek* II. részében említett, Puskinra vonatkozó intertextualitás-elméletét, és a gyakorlati elemzések módszertanának mélyén ott munkálnak Michael Riffaterre „közvetítő interpretáns”-konceptiójának az elméleti eredményei.

Az intertextuális szövegvizsgálat területeinek elősorolásából ugyanakkor az is kiviláglik, hogy az adott szövegközi rendszer kétféle osztályozás alá is eshet. Szó van egyrészt egy *elégiai intertextus-világról*. Másrészt szó van egy több műfajt (vö. lírai költemény: elégia, poéma, kistragédia, s ha még az *Egyiptomi éjszakákat* is megidézzük: prózai elbeszélés) egybefogó *puskinsi intertextus-rendszerről*. E kettő teljes mértékben összeér, mi több, ebbe a nagy szemantikai és műfaji síkon is értelmezhető alakzatba betagolódnak olyan további intertextusok is, amelyek alapvetően az álmodozás-leíráson kívül eső szignálok alapján képződnek (vö.: Turgenyev: *Цветок*, Puskin *Вхожу ли я вдоль улиц шумных...* című versét, mely utóbbi eredetileg keret-intertextusként szolgál, majd később a hierarchizáló folyamatban kardinális szerephez jut). A hangsúlyos *elégiai műfajiság* az elégiai gyűjtő-intertextusban válik tehát exponálttá, és ebben a formájában kiemelt műfaji-műnemi orientációjú támpontját adja az egész intertextuális olvasatnak. Nemcsak témákat, szüzséket, elégiai változatokat gyűjt egybe és szintetizál, hierarchikus szemantikai sorokat építve ki, hanem egyben műfajilag és műnemileg is egyberendez poétikai megoldási lehetőségeket. Példaként említhető Turgenyev *virág* motívuma, mellyel egyszerre kell számot vetni a) lírai verses környezetben, b) a *Parasa* című poéma motívumszövetében és c) az elégiai gyűjtő-intertextusban feltárulkozó versmotívumként, és csak mindezek után fejthető meg a regény mottójától induló, a látomáson át metaforizálódó, a találkozásban rejtetten a szimbolizáció irányába tolódó és egyben kulturális jellé váló *virág* motívumnak a *Fehér éjszakák* zárlatában felkínált értelmezése. A szövegfolytonossági sorban kihagyhatatlan elemet képeznek az integráló és sűrítő, szintátlépéseket (vö. pl. cselekménymotívum → metafora; szövegformálódás → metapoiészisz) érvénybe iktató közvetítő alakzatok, amelyek műfaji integráló-illesztő szerepe a mondottak szellemében hihetetlenül erőteljes lehet.

A dosztojevskiji regény műfaji gondolkodása két egyenrangúan fontos irányban és több további elágazásban súlyozza metapoétikai reflexióját. Egyfelől a „szentimentális regény”

elégiai műfaji gyökökhez vezeti vissza. Másfelől a szövegébe lírai műfaji-műnemi indítást iktató epikus prózamű rákérdez a műfaji integráció lehetőségeire, műfajok (elégia, poéma, tragédia, elbeszélés), műnemek (líra, dráma, epika, és líro-epika), valamint szövegformák (versnyelvi és prózabeszéd-formák) új műfaji alakzatban megvalósítható hierarchikus összerendezhetőségére. Mindezek eredményeképpen születik meg a *Fehér éjszakák*, a Dosztojevszkij által vállalt orosz „szentimentális regény”. A műfaji reflexió tudatosságának megítélése szempontjából igen fontos számot vetni azzal is, hogy a puskin hivatkozások közül több mű Puskin azon „Bolgyinói ősz”-ként ismert alkotóperiódusára esik, melyet külön jegyez a szakirodalom. Az idetartozó alkotások felfokozott intenzitással szólnak a poétikai beszédmód lehetőségeiről, és tagolják értelmi világukba az irodalomtörténeti vetületű önreflexiót. Dosztojevszkij gyűjtő-elégiai intertextusa magát a metapoétikai irányultságot is szövegébe építi és sűríti, prózabeszédében a műfajokat műnemi modalitásba fordítva, ezen a síkon zárva azután le a regény műfaji útkeresését a szöveg végén, ahol ódai-elégiai lírai intonációval írónak újra a szentimentális szűzsé legfontosabb komponensei.

A két nagy irányultságon belül említett (vö.: elégiai és puskin metapoétikai-intertextuális rendszer) további, de nem külön kezelendő elágazásokként szükséges irodalomtörténeti nézőpontból értékelni a következő tényeket (jelen összefoglalásból kihagyva a disszertációban időről-időre felemlített világirodalmi vonatkozásokat). Az elégiai szentimentális beszédmód prózapoétikai kérdését Dosztojevszkij az orosz líra felől tekintve Zsukovszkij költészetétől indítja. A *Моя богиня* (1809) című vershez (vö.: Goethe *Meine Göttin* című költeményének [1780] „szabad” versfordítása) való odafordulás nem merül ki a nyílt témaszignálok kereszttüli megidézésben, és abban sem, hogy tisztán követhető intertextus formálódik a lírai anyagból. A közvetítő alakzatok értelmezése számára ennél még lényesebbként tűnik fel, ahogyan eme intertextus a gyűjtő-elégiai szövegek közti formációhoz az *álmodozás* cselekménybeli értelmezésén keresztül kötődik. A hős álmodozó múltjának szakaszolása során ugyanis a Zsukovszkij-vers a *már hátrahagyott álmok* intertextus-jegyévé válik, egész megidézett szövegvilágával, mely azután a *Fehér éjszakák* egészének motívumrendszerébe is illeszkedőnek bizonyul (elég, ha a fantázia tűnékenységének vagy az esztétikai „látomás” változó formáinak a gondolatát idézzük eszünkbe). A másik oldalon a *Вхожу ли я вдоль улиц шумных...* című vers az, mely az újraértékelést a fent már említettek szerint: keretbe fogja, tehát szemantikai orientációs pontként szolgál az intertextuális rendszer kiépüléséhez és értelmezéséhez. Az értekezésben azt a transzformációs folyamatot, mely a hőst *egyik típusú álmától a másik típusú álmáig vezeti* (végső soron oda juttatva őt, hogy sajátos formájú feljegyzéseinek szerzőjévé váljék), egyben mint intertextusok érvényességének a transzformációját mutatom be egy olyan szövegfolytonosságban, amely irodalomtörténeti vetületű. A dosztojevszkiji „szentimentális regény” körültekintően idéz fel ismert szentimentális-(pre)romantikus lírai beszédmódokat, és azokat éppen szemantikai közvetítő alakzataiba bekötve funkcionalizálja és avatja a hierarchizáló szövegfolytonosság elemeivé. A szövegfolytonosság dinamikájának két legjelentősebb hatóerő-tényezője közül ugyanis csak az egyiket képviseli a paradigmatiszta alakzatok szintagmatikus (lineáris előrehaladásában összefüggő, „folytonos” értelmet reprezentáló) megjeleníthetősége. A másik éppen a szemantikai hierarchiastruktúra kiépülésében testesül meg, abban, ahogyan a jelentésviszonyokban és -érvényességekben a szöveg „megszóltatja” az alá- és fölérendelő alakzatok értelmét. Ebben játszik jelentős szerepet a gyűjtő-intertextus, melyet a közvetítő alakzatok nézőpontjából tanulmányozunk. A szentimentális regény mint műfaji problémakör így tud megjeleníteni kiterjedtebb irodalomtörténeti kontextusban.

A szövegek közti osztályozhatóság újabb metapoétikai tartalmú elágazásaként említhető a *Fehér éjszakákban* a Gogol- és Puskin-intertextusok olyan közös jelentéstérbe helyezése, mely kétféle újragondolást tesz lehetővé. Egyrészt előhívja a Puskin- és Gogol-művek már korábbról ismert dosztojevszkiji egybefogásának az emléket a *Szegény emberekből*. Ez

felerősíti e korai műnek a szentimentális szűzsés és motivikus átszűrődések formájában érezhető egyéb megidézéseit a *Fehér éjszakák*ban, melyek egyik számottevő előfordulására az értekezésben kitérek, két különálló egységben bemutatva és bekötve e mű jelentésvilágát abba az intertextuális szövegfolynosságra, mely Dosztojevszkij irodalomtörténeti gondolkodását tükrözi. Másrészt a Gogol-intertextusnak a puszkini hivatkozási rendszerrel való szoros egybefonódása ráirányítja a figyelmet a *Nyevszkij Prospekt* kibontatlanul maradt elégiai szöveghelyére is, melyet szintén megemlítek az értelmezés során.

Végül utolsó nagy elágazásnak tekintem az irodalomtörténeti gondolkodást exponáló, kifejezetten metapoétikus intertextualitáson belül a schilleri esztétikai gondolkodás területéről *A naiv és a szentimentális költészetéről* írott tanulmányának a *Fehér éjszakák* jelentésvilágában körülhatárolható érvényességi körét. Az innen felfejthető, egymásra vonatkoztatott *természet- és kultúra*értelmezésre mint problémafelvetésre nem egy tekintetben ismerünk rá a regényben, mely a „szentimentális” érzelmi és gondolkodási viszonyulás *természetét* és a szentimentális és (pre)-romantikus irodalmi kifejezőmódot, valamint azok összefüggéseit sok-sok vetületben végiggondolja. Többek között ez az egyik nagy közös témája a *Fehér éjszakák*nak és a *Bűn és bűnhődés*nek is, mely utóbbi mű értelmezésének az értekezésben kialakított szempontjairól már részletesebben szóltam a Tézisek I. és II. részének több helyén. Az említettekén túl – és ideértve a mitopoétikai gondolkodásból induló bináris ellentéteknek a *Bűn és bűnhődés*ben kitapintható olyan meghaladását is, amelyet az értekezés éppen a regény közvetítő alakzataihoz kapcsol – egy ovidiusi példára is hivatkozom. Eme egészen eltérő, a regény műfajától távol eső szöveganyagon (*Hyacinthus*) keresztül vázolok röviden egy olyan szemantikai sort, melynek felépítettségében ráismerhetünk a *Bűn és Bűnhődés*ben vizsgált közvetítő alakzat funkciójára is.

2. A DISSZERTÁCIÓNAK A TÉZISEKBEN ADOTT ÖSSZEFOGLALÁS ALAPJÁN KIEMELHETŐ EREDMÉNYEI

a) Irodalomelmélet

- az irodalmi szövegfolynosságnak, szövegkoherenciának a közvetítő alakzatok működése felőli első monografikus igényű elméleti keretű felvetése;
- a szövegdinamika fogalmától elválaszthatatlan közvetítésnek a szinkrón és diakrón szövegfolynosságban tekintett együttes vizsgálata;
- a szövegbelső és szövegközi közvetítő struktúrák funkciójának egymásra vetítése;
- a szemantikai közvetítő alakzatnak az anticipáló és metareferenciális struktúrák kontextusába helyezett értelmezése;
- Dosztojevszkij poétikájának a közvetítő alakzatok elméleti kérdéskörébe való behelyezése;
- az intertextualitás-kutatásban a gyűjtő-intertextus fogalmának és működési módjának meghatározása;
- az intertextuális rendszerben a szemantikai hierarchizálás folyamatainak a leírása.

b) Irodalomtörténet

- a *Fehér éjszakák* belső irodalomtörténeti gondolkodásmódjának a közvetítés nézőpontjából való megközelítése és felfejtése;
- a *Fehér éjszakák* által képviselt „szentimentális regény” műfaji genezisének feltárása;
- a prózaszöveg elégiai intertextualitásának irodalomtörténeti kontextusba helyezése;
- a *Fehér éjszakák* és a *Bűn és bűnhődés* irodalomtörténeti szövegfolynosságának új típusú kijelölése.

c) *Műértelmezés*

- a *Fehér éjszakáknak* a Dosztojevszkij-kutatásban ez ideig legteljesebb monografikus értelmezése;
- a regény intertextuális rendszerének funkcionális megközelítése, a szakirodalomban még nem azonosított intertextusok feltárása és rendszeralkotó szemantikai tulajdonságai meghatározása;
- a *Fehér éjszakáknak* olyan értelmezése, mely előremutató lehet a dosztojevszkiji „prózaelégia” tanulmányozásának újabb esetei számára.

IV.

**A SZERZŐNEK AZ ÉRTEKEZÉS TÁRGYKÖRÉBEN
KÉSZÜLT PUBLIKÁCIÓI**

1. MONOGRÁFIÁK

- 2002 (=2002a). *Klasszikus modernség. Egy Turgenyev-regény paradoxonjai. A Rugyin nyomról nyomra.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. (405 o.)
2005. «Творческое слово» Ф. М. Достоевского – герой, текст интертекст. Санкт-Петербург, Академический проект. (288 стр.)
- 2008 (=2008a). *Интертекстуальная поэтика романа И. С. Тургенева «Рудин». Чтения по русской и европейской литературе.* Санкт-Петербург, Академический проект, Издательство ДНК. (248 стр.)

**2. A SZÖVEGFOLYTONOSSÁG PROBLÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ IRODALOMELMÉLETI
VONATKOZÁSÚ MUNKÁK**

2.1.

Szemantikai előreutalás, metaszovegképzés, reflexivitás; szövegdinamika

- 1994 (=1994a). The Structure of the Anticipation and Unfolding of a Semantic Model in Tolstoy's *Anna Karenina*. *Semiotische Berichte*, Wien, 105–124.
- 1994 (=1994b). Some Aspects of the Meaning of the *Word* in Dostoevsky's Novel *Crime and Punishment*. *Zeichen, Sprache, Bewußtsein. Österreichisch–Ungarische Dokumente zur Semiotik und Philosophie* 2, Hrsg. Jeff Bernard und Katalin Neumer, Wien–Budapest, 187–208.
1998. Szövegiség és metaszovegiség Dosztojevszkij *A hasonmás* c. művében. In: Zoltán, A. (ed.). *Nyelv, stílus, irodalom. Köszöntő könyv Péter Mihály 70. születésnapjára.* Budapest, 331–337.
1999. Az irodalmi szöveg mint saját „próféciájának” beteljesítője és értelmezője. A szemantikai előreutalás költői szerkezete. In: Kovács, Á.; Nagy, I. (szerk.) *A szótól a szövegig és tovább. Tanulmányok az orosz irodalom és költészetten köréből.* (= Diszkurzívák). Budapest, 67–114.
2000. The Present as the Anticipated Future of the Past. Pre-modelling and Re-definition or the Poetic Historicity of the Literary Text. In: J. Bernard; P. Grzybek; Gl. Withalm (Hg.). *Modellierungen von Geschichte und Kultur. Akten des 9. Internationalen*

- Symposiums der Österreichischen Gesellschaft für Semiotik*. Universität Graz, 22.–24. November 1996. *Angewandte Semiotik* 16/17. Band I, Wien: ÖGS, 439–450.
2001. From Myth to the Literary Text and Metatext in Ovid's *Metamorphoses*. The function of the myth of *eternal return*. In: *Proceedings of the 10th Symposium of the Austrian Association for Semiotics ÖGS/AAS „Myths, Rites, Simulacra. Semiotic Viewpoints”*. Vienna, Dec. 8–10, 2000, Vol. II, Wien: ÖGS, 955–968.
- 2002 (= 2002b). Le modèle sémantique de l'autotransformation dans *Les Métamorphoses* d'Ovide. Narcisse, Pygmalion. *Degrés* 109–110, Savoirs Sémiotiques, Sémiotique en Hongrie, Bruxelles, f. 1–18.
- 2008 (= 2008b). Размышления о проблеме „статичности”, „динамичности” и однородности литературных персонажей. Толкование некоторых аспектов концепции Л. С. Выготского. In: *www.gyulakiraly.hu honlap. Kroó Katalin. 1–14*.
- 2008 (= 2008c). On a special case of meaning-emergence in the literary text: The function of semantic formations with 'contradictory' sense-orientation in the process of poetic meaning evolution. *Semiotica*, Mouton de Gruyter, Vol. 170–1/4, 79–95.

Megjelenés alatt álló tanulmány

- 2011 (= 2011a). The Cultural Mediatonal Dynamics of Literary Intertexts. An approach to the problem of generative and transformational Dynamics. Tartu, Sign System Studies, Tartu. Ed. by Elin Süsiste. Kötetbe beszerkesztve, várható megjelenés: 2011–2012.

2.2.

Szövegelemzés-módszertan, intertextualitás-elemzés módszertan

- 2007 (= 2007a). От «Братьев Карамазовых» к «Братьям Карамазовым». In: Касаткина Т. (ред.). *Достоевский и XX век*. I–II. Москва, ИМЛИ, РАН, Т. II. 505–515; 531–533. (Исторический обзор венгерской достоевистики в литературоведческой русистике в университете имени Этвеша Лоранда в Будапеште. «Нашими глазами», обзор составила Каталин Кроо, С. 483–552).
- 2008 (= 2008d) Аспекты куртуазно-рыцарской проблематики в тургеневском тексте. In: *Русский язык в начале XXI века. Проблемы развития, функционирования, преподавания*. (= Материалы международной научной конференции, посвященной году русского языка 6–8 декабря 2007). Печ, Печский университет, Фак. Гуманитарных наук, Кафедра славянской филологии, 89–94.

3. A DISSZERTÁCIÓBAN RÉSZLETESEN TÁRGYALT (VAGY ÉRINTETT) DOSZTOJEVSZKIJ-ALKOTÁSOKAT ÉRTELMEZŐ ÉS EGYÉB, A DOSZTOJEVSZKIJ INTERTEXTUÁLIS POÉTIKÁT TANULMÁNYOZÓ TUDOMÁNYOS MUNKÁK

3.1.

A Bűn és Bűnhődés és az Ördögök című regényekhez kapcsolódóan a «Творческое слово» Ф. М. Достоевского – герой, текст интертекст (Санкт-Петербург, Академический проект, 2005) megjelenése óta publikált tanulmányok

- 2006 (= 2006a). Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* c. regénye a közvetítő jelentésalakzatok fényében (szemiotikai értelmezés). In: Kovács Árpád (szerk.): *Puskintól Tolsztojig és tovább. Tanulmányok az orosz irodalom és költészettan köréből* 2. (= Diszkurzívák). Budapest, Argumentum, 205–255.

- 2006 (= 2006b). Raszkolnyikov gyilkosságának szemantikai minősítéséről a *Bűn és bűnhődésben*. In: Kroó Katalin (szerk.): *Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe II*. Budapest, Bölcsész Konzorcium, 521–540.
- 2007 (= 2007b). Az aranykor-mítosz idő-gondolatköre (Platón, Dosztojevszkij és Victor Hugo mítoszértelmezésének idő-motívumairól). In: Kroó K. – Ferenczi A.: *Aranykor – Árkádia. Jelentés és irodalmi hagyományozódás*. (Párbeszéd-kötetek 3). Budapest, L'Harmattan, 184–231.
- 2008 (= 2008e). From Plato's Myth of the *Golden Age* in *Statesman* to Dostoevsky's *Devils*. (The idea of *time* as reflecting the problem of *initiating, continuing and completing discourses* in the light of Plato's and Dostoevsky's poetic elaboration of the myth). In: Katalin Kroó – Peeter Torop (eds.) *Russian Text (19th Century) and Antiquity. Русский текст (19 век) и античность*. Budapest–Tartu, L'Harmattan, 355–391
- 2009 (= 2009a). Аспекты семантического опознавания текста в свете проблемы *ложной репродукции и истинного завершения*. По поводу платоновского интертекста в романе «Бесы». In: *F. M. Dostoevsky in the Context of Cultural Dialogues. Ф. М. Достоевский в контексте диалогического взаимодействия культур. A Collection of Articles Based on the Papers Presented at the 13th Symposium of the International Dostoevsky Society (Budapest, 2007)*. Ed. by Katalin Kroó and Tünde Szabó. Budapest, ELTE PhD Programme „Russian Literature and Literary Studies”, 276–286.
- 2009 (= 2009b) Part II. in Katalin Kroó and Peeter Torop: Dialogue of Estonian and Hungarian literary semiotic approaches. The legacy of Russian classics and the Lotmanian critical heritage as “Our text” (pp. 791–807). In: *Communication: Understanding / Misunderstanding*. Proceedings of the 9th Congress of the IASS/AIS – Helsinki-Imatra: 11–17 June, 2007. Ed. by Eero Tarasti. Assoc. Eds. Pual Forsell, Richard Littlefield. *Acta Semiotica Fennica XXXIV*. Vol. 2, Imatra–Helsinki, International Semiotics Institute, Semiotic Society of Finland, 798–807.

3.2.

Egyéb (külső és belső) intertextualitás-vizsgálat Dosztojevszkij poétikájában

1995. Семантические параллелизмы в романах Ф. М. Достоевского «Вечный муж» и «Преступление и наказание». *Slavica Tergestina* 3, 121–142.
- 2004 (= 2004a). Еще раз о тайне *гимна* в романе «Братья Карамазовы». «Элевзинский праздник» — мистерия *гимна*. *Достоевский и мировая культура. Альманах* 20. Санкт-Петербург, Москва, «Серебряный век», 170–192. (Visszaszámozott folyóirat, a megjelenés ideje: 2005.)
- 2006 (= 2006c). Dosztojevszkij és az irodalmi hagyomány (Puskin, Gogol, Nyekraszov és a „naturális” ábrázolás). In: Kroó Katalin (szerk.): *Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe II*. Budapest, Bölcsész Konzorcium, 433–461.
- 2007 (= 2007c). «Гимн» с «секретом». К вопросу авторефлексивной поэтики романа Ф. М. Достоевского «Братья Карамазовы» (Статья первая). In: *Роман Ф. М. Достоевского «Братья Карамазовы». Современное состояние изучения*. Москва, Наука, 396–417.
- 2007 (= 2007d). «Трагический гимн радости» в романе Ф. М. Достоевского «Братья Карамазовы». К проблеме семантической когерентности интертекста. In: Л. Сидяков – А. Блума, Ж. Борман – С. Дауговиш (ред.). *Поэтика Достоевского*. Статьи и заметки. Rīga, Latvijas Universitāte, 69–81.

3.3.

Dosztojevszkij Fehér éjszakák című regényéről

- 2008 (= 2008f). Тема времени в аспекте минутности и целостности в романе Ф. М. Достоевского «Белые ночи». *Studia Slavica Savariensia*, 1–2. Szerk. Gadányi Károly, Виктор Мойсеевко. Szombathely, 165–180.
- 2009 (= 2009c). „Nyelv és lélek” problémája Dosztojevszkij *Fehér éjszakák* c. regényében. *Bár. Társadalomtudományi és művészeti folyóirat*. IX. évf. Különszám (szerk. Molnár Katalin, Antonio Donato Sciacovelli), 53–62.
- 2010 (= 2010a). „Árkádiá”-tól „Elysium”-ig a műfaji gondolkodás útján. A szentimentális idill művészi átváltozása Dosztojevszkij *Fehér éjszakák* című regényében In: *Utópiák és ellenutópiák* (Párbeszéd-kötetek 4). Szerk. Kroó Katalin és Bényei Tamás, L'Harmattan, 133–161.

Megjelenés alatt álló tanulmányok:

- 2011 (= 2011b). Intermediary Semantic Formations in Dostoevskii's *White Nights*. In: *Aspects of Dostoevskii* (= Studies in Slavic Literature and Poetics). Edited by Robert Reid and Joe Andrew. Amsterdam, Rodopi, nyomtatás alatt.
- 2012 (= 2012a). Проблематика жанра и модальности в «Белых ночах» Достоевского. *Dostoevsky Studies*, Közlésre elfogadta: Horst-Jürgen Gerigk. Tübingen. Várható megjelenés: 2012.
- 2012 (= 2012b). The Poetic Relevance of Gogol's *Nevsky Prospect* in Dostoevsky's Novel *White Nights*. In: *Essays on Russian Literature, Culture, and Philosophy: A Festschrift in Honor of Nina Perlina*. (= Indiana Slavic Studies series 17). Nyomtatás alatt. Várható megjelenés: 2012.

4. TANULMÁNYOK GOGOL POÉTIKÁJÁNAK A TÁRGYKÖRÉBEN**Kiemelt témák: a Fehér éjszakák-beli Gogol-intertextushoz kapcsolódó gogoli poétika értelmezése; a gogoli poétikai folytonosság Dosztojevszkij műveiben.**

- 2006 (= 2006d). *Bűn és bűnhődés* – Gogol, Dosztojevszkij (Tolsztoj). In: *Irodalomtanítás a harmadik évezredben*. Budapest, Krónika Nova Kiadó, 754–761.
- 2006 (= 2006e). Dosztojevszkij és az irodalmi hagyomány (Puskin, Gogol, Nyekraszov és a „naturális” ábrázolás). In: Kroó Katalin (szerk.): *Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe II*. Budapest, Bölcsész Konzorcium, 433–461.
- 2009 (= 2009d). Egy Gogol-szöveghely Puskin-hivatkozásáról (*A démon* című költemény szerepe *Az arcképben*). *Slavia Centralis* 1, 144–157.
- 2009 (= 2009e). Об одной гоголевской ссылке на стихотворение А. С. Пушкина. (Поэтическая роль стихотворения «Демон» в повести Н. В. Гоголя «Портрет»). *Studia Slavica Savariensia*. 2009/1–2. Szerk. Gadányi Károly és Viktor Mojszejenko, Szombathely, 143–161.
- 2010 (2010b). К вопросу семантического определения у Гоголя в свете русской литературной традиции: Динамика «фигуры фикции». In: *N. V. Gogol: Bytí díla v prostoru a čase (Studie o živém dědictví)*. (Litteraria Humanitas XV). Brno, 179–187.
- 2010 (= 2010c). Intersemiotic Dynamics in Gogol's *Vii. A folklór távlatai*. Különlenyomat. *Néprajzi látóhatár* 19, 1, 85–102. Társ szerző: Peeter Torop.

**5. A DISSZERTÁCIÓ ELMÉLETI TÁRGYÁHOZ ÉS MŰELEMZÉSI KÉRDÉSEIHEZ
LEGSZOROSROSBAN KAPCSOLÓDÓ, HAZAI ÉS NEMZETKÖZI KONFERENCIÁKON
ELHANGZOTT ÉS MEGVITATOTT ELŐADÁSOK AZ ELMÚLT HÁROM ÉVBEN (2008–2011):**

- (= Előadás 2008): Intermediary Semantic Formations in *White Nights* — Aspects of Dostoevsky. Mansfield College: Oxford, 15–17 September 2008.
- (= Előadás 2009): К вопросу семантического определения у Гоголя в свете русской литературной традиции — Проблемы поэтики II: Творческое наследие Н. В. Гоголя. 8-ая международная конференция: Брно, 2009.
- (= Előadás 2010a): Problematika жанра и модальности в «Белых ночах» Достоевского. — XIVth International Dostoevsky Symposium: *Dostoevsky – Philosophical Mind, Writer's Eye*. Istituto italiano per gli studi filosofici, Università di Napoli "L'Orientale", Napoli, 2010.
- (= Előadás 2010b): Lírai olvasatok Dosztojevskij *Fehér éjszakák* című kisregényében — az ELTE Orosz Nyelvi és Irodalmi Tanszékének I. Tanévzáró Konferenciája, Budapest, 2010.
- (= Előadás 2010c): Контексты «пророчества» в романе Толстого «Война и мир» (Аспекты *динамики текста*). — «Поэтика Чехова и Толстого — Конференция, посвященная 150-летию со дня рождения А. П. Чехова и 100-летию со дня смерти Л. Н. Толстого»: Eötvös Collegium ELTE Szlavisztika Műhely, ELTE „Orosz Irodalom és Irodalomkutatás” Doktori Program; MTA Irodalomtudományi Intézet, Budapest, 2010.
- (= Előadás 2010d): The Poetics of Modelling the Future in *War And Peace* (Forms and Meanings). — Tolstoy 100 Years On: Mansfield College, Oxford, 2010.
- (= Előadás 2010e): Динамика культурной традиции в поэтике раннего Достоевского. — Nemzetközi Szlavisztikai Napok. Международные дни славистики. Szombathely, Szláv Filológiai Intézet, 2010.
- (= Előadás 2010f): The Cultural Mediatonal Dynamics of Literary Intertexts. (An Approach to the Problem of Generative and Transformational Dynamics). — *Culture in Mediation: Total Translation, Complementary Perspectives*, Tartu, University of Tartu, Department of Semiotics, Estonian Semiotics Association, 2010.
- (= Előadás 2010g): Text Dynamics in Terms of Time: Object- and Meta-levels. — Third CECT Autumn Conference "Time in Culture: Mediation and Representation". Tartu, 2010.